

Централізована бібліотечна система Подільського району м. Києва
Бібліотека імені Віктора Некрасова

Легендарний РИНОК СТОЛИЦІ

(до 110-річчя відкриття Бессарабського ринку у м. Києві)

бібліографічний нарис

Київ, 2022

Легендарний ринок столиці : (до 110-річчя відкриття Бессарабського ринку у м. Києві) : бібліографічний нарис / уклад. Бондаренко Т. І. ; ред. Брагарник Г. А. ; ЦБС Поділ. р-ну, б-ка ім. В. Некрасова. – Київ, 2022. – 26 с.

Бібліографічний нарис присвячений 110-й річниці відкриття Бессарабського ринку в Києві, історії його будівництва та сучасності. До видання включено бібліографічні описи документів з електронного каталогу Публічної бібліотеки імені Лесі Українки міста Києва (<http://lucl.kiev.ua/>), Національної історичної бібліотеки України (<https://nibu.kyiv.ua/>), Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного (<http://www.dnabb.org/>), сайту Української історичної книги (<http://historybooks.com.ua/>), а також використано ДБА бібліотеки імені Віктора Некрасова.

Всього подано **26** друкованих джерел інформації та **17** інтернет-джерел. Анотації надано українською мовою. На деякі книги, які можливо читати онлайн, надаються відповідні посилання. Зірочкою (*) позначені книги, що є у фондах бібліотек ЦБС Подільського району.

Видання розраховане на екскурсиводів, краєзнавців, бібліотечних працівників, викладачів навчальних закладів, студентів, учнів, гостей міста, а також на всіх, хто цікавиться історією Києва.

Відгуки, зауваження та пропозиції надсилайте за адресою:

вул. Ярославська, 32 / Волоська, 33, м. Київ, 04071

тел.: 425-05-37

e-mail: crb_franko@ukr.net

Від укладача

У липні 2022 року святкував 110-річний ювілей Бессарабський критий ринок, що розташований у центрі Києва і є одним з найстаріших та найвідоміших ринків столиці. Це не тільки цікава архітектурна будівля, але й унікальна локація для містян, зі своєю історією, атмосферою, дивовижними переказами та повір'ями продавців. За цей час про Бессарабку встигли вигадати безліч легенд і крилатих виразів. Наприклад, фраза «дорого, як на Бессарабці» міцно увійшла до повсякденного життя киян. Але, незважаючи на це, ринок для багатьох був і залишився улюбленим місцем, де витрата грошей насправді приносить задоволення.

Укладач: Бондаренко Т. І.

Редактор: Брагарник Г. А.

© Бібліотека імені Віктора Некрасова

Історія місцевості

Судження істориків щодо назви Бессарабського ринку розбігаються. На поверхні лежить версія, що наша Бессарабка так зветься через велику кількість торгівців з південних губерній, зокрема, з Бессарабії (території між Чорним морем, Дунаєм, Прутом та Дністром), які торгували овочами, вином та фруктами на місці майбутнього критого ринку.

Довгий час територія, яку зараз займає будівля Бессарабського критого ринку, знаходилася поза межами історичного міста, за лінією міського укріплення, що перетинав Хрещатик. За часів Київської Русі, приблизно вздовж вулиці Великої Васильківської, проходила «дорога в землю печенегов». У XVIII ст. на початку бульвару Тараса Шевченка знаходилося лютеранське кладовище.

Впродовж майже всього XIX століття Бессарабська площа залишалась невпорядкованою.

Місце, де в майбутньому буде побудований Бессарабський ринок, 1860-ті роки.

Торгова площа

На початку XX століття Бессарабка перетворилася на торгову площу, суцільно вкриту різноманітними торговими павільйонами. Тоді тут була кінна поштова станція, на яку прибували подорожні з півдня, і навколо якої, як водиться, гуртувалися всюдисущі торгівці. Місце також було знамените тим, що тут збиралися босяки, які промишляли розбоєм та грабунком, і тому вважалося вкрай небезпечним. Поступово з'явилися непрезентабельні постійні двори, балаганчики, а часом приїжджали і бродячі цирку.

Сітка вулиць в районі Бессарабської площі сформувалась і була включена до меж міста після затвердження нового генерального плану Києва 1837 року, за яким Київ було поділено на шість адміністративних частин. Цим проектом Бессарабську площу було включено до міської зони, і коли стрімкими темпами забудовувалися Хрещатик та «Нове строєніє» – нинішні вулиці Велика Васильківська, Антоновича, Саксаганського, площа Льва Толстого – вона зі своїм жвавим торжищем з околиці перетворилася на один з ключових районів міста. Стало зрозуміло, що сусідство фешенебельних магазинів і місця, де збираються маргінали, є неприйнятним.

Вирішити проблему намагалися з кінця XIX століття. У 1874 році на площі виникло стихійне торжище, а вже в 1902 році влада Києва вирішила, що доречно було б збудувати критий міський ринок.

Бессарабська площа до початку будівництва критого ринку, 1880 рік

Михайло Кальницький цитує глузливий газетний фейлетон 1902 року: «Бессарабка у всьому своєму неподобстві розміщена на відкритому і самому видному місці. Вона справляє враження гнійного пухиря на кінчику красивого класичного носа. Чому це місце, настільки зручне для експлуатації під якийсь громадський будинок – театр, пасаж або хоча б готель, – залишається в бридоті і в запустінні, цього ні один мудрець розв’язати не зумів би».

У 1904 р. в Київській міській управі були розроблені креслення нових базарних крамниць. Втілити в життя ці проекти не вдалося.

Заповіт Бродського

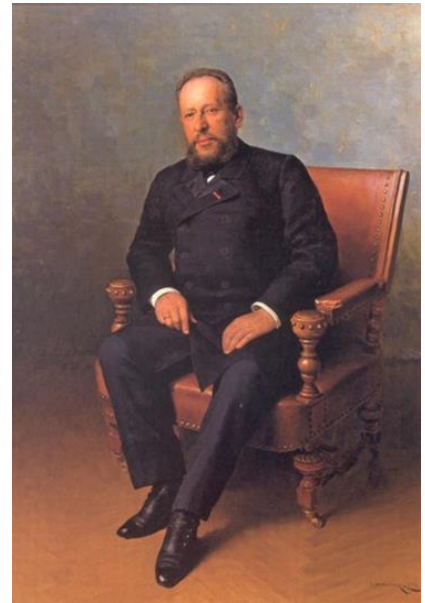
Безпосереднім поштовхом до будівництва критого ринку на Бессарабській площі став заповіт померлого 19 вересня 1904 р. відомого мільйонера та мецената Лазаря Ізраїльовича Бродського. Заповідач відписав 500 тисяч рублів (на початку ХХ ст. це була фантастична сума!) на влаштування в Києві критого ринку, з умовою, щоб міське управління видавало щороку із суми 22500 руб. допомогу єврейській лікарні, бактеріологічному інституту, єврейському училищу, Хоральній синагозі, іншим благодійним установам, а також Політехнічному інституту.

Керманічі Києва такому заповіту Бродського не зраділи і довго вагалися. Їх побоювання полягали в тому, що ринок може і не приносити доходи, а гроші все ж доведеться медичним та іншим закладам перераховувати.

Вихід, який влаштував всіх і який жодним чином не порушував заповіт, знайшов юрист, один з виконувачів духівниці покійного мецената Авраам Гольденберг: за його задумом цінні папери – облігації цільової 64-річної позики для побудови ринку – емітувало місто. Папери на пільгових умовах викупили душоприказники Бродського, які за 64 роки мали повернути пів мільйона рублів цукрозаводчика з фонду погашення позики. Тож Київ звільнився від зобов'язань і міг у повній мірі застосовувати прибутки ринку на свою користь.

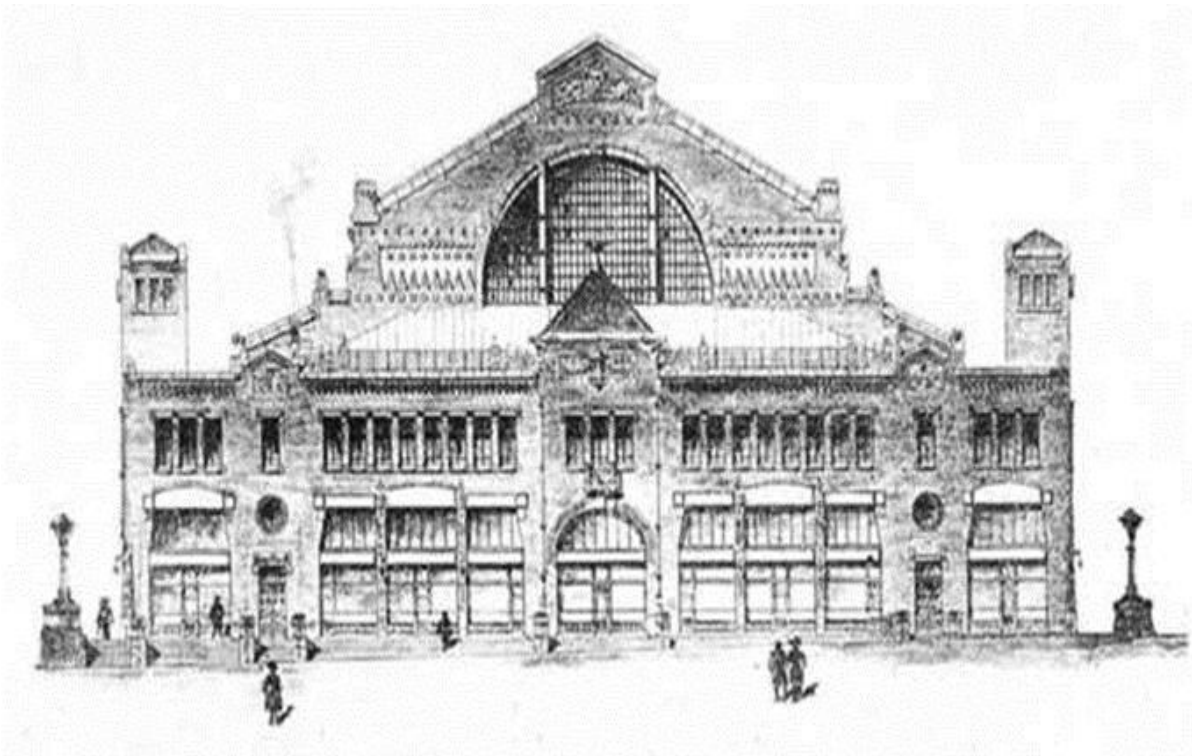
Схема Гольденберга була і логічною, і зручною, і взаємовигідною. За нею всі сторони отримували бажане: місто – ринок, установи – гарантовану фінансову підтримку щонайменше до 1971 року. А потім пів мільйона рублів юристи знову б помістили в цінні папери і виплати б поновилися. Гольденберг не врахував однієї обставини: ролі більшовиків. Трохи більше, як через 10 років після підписання угоди, масштабна націоналізація звела всі зобов'язання нанівець. Іронічно, влада Києва могла б погоджуватися на будь-які умови ще в 1904 році, так-на-так довічного фінансування не було б.

Портрет Л. Бродського художника М. Пимоненка, 1897 р., полотно, олія

Польський батько київської Бессарабки

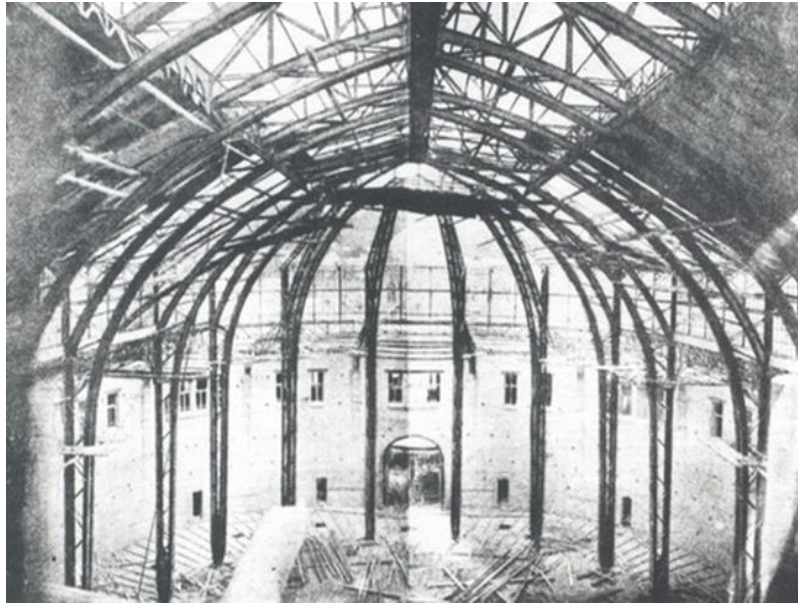
У 1908 році відбувся закритий конкурс на кращий проєкт ринку. Спочатку влада вирішила об'єднати в Бессарабському ринку несумісні речі: торгівлю квітами, торгівлю продуктами і публічну бібліотеку. Але зрештою на конкурсі переміг проєкт польського архітектора Генріха Гая (1875 – 1936), який вже будував подібний ринок у Варшаві, будинки у Мінську. Бессарабський ринок він запропонував звести в стилі модерн. Інженером будівництва став Михайло Бобрусов. Складений зодчим кошторис передбачав на будівництво ринку 690 тисяч рублів, які стараннями комісії було доведено до 489 тисяч. Гонорар Гая становив 4, 5 тис. руб.

Проект Бессарабського ринку, 1908 рік.

Конструктивно, велично, з розмахом

Конструкція ринку була неймовірно складною. Товсті цегляні стіни поєднувалися з багатотонним металевим склепінчастим каркасом, на який спиралося перекриття скляного даху. Світлопроникний дах, що спирається на металеву ферму, дозволив домогтися недоступної до цього часу освітленості внутрішнього простору. Досвіду будівництва подібних споруд у місцевих архітекторів не було і щоб краще підготуватися до роботи, інженер Михайло Бобрусов був навіть відправлений до Європи для огляду та ознайомлення з пристроєм критих ринків, які існують у великих містах Західної Європи.

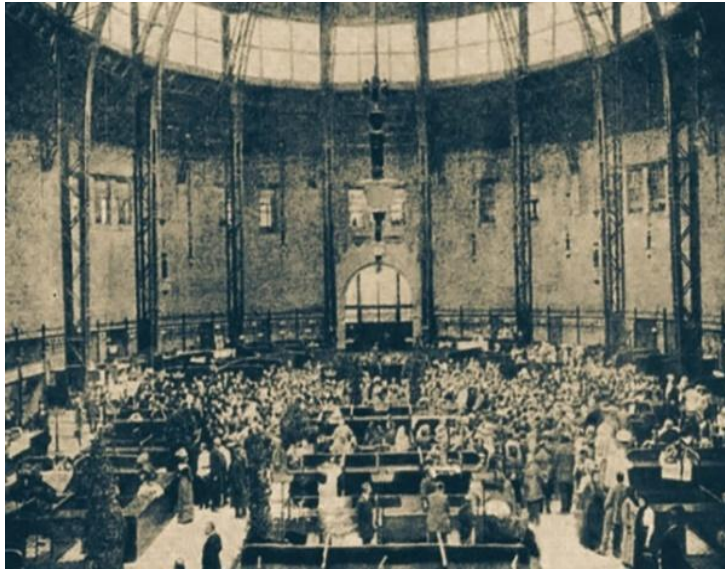
Будівництво Бессарабського ринку, 1910 рік.

Підготовчі роботи почалися в кінці жовтня – на початку листопада 1909 р. У 1910-му фірма «Гугель і Калмановський», що виграла торги на підряд, розгорнула роботи під наглядом цивільного інженера Михайла Бобрусова та підрядника Лейзера Гугеля. В листопаді 1910 р. завершили кладку стін, на яку витратили близько 4 млн. цеглин. Протягом зими 1911 р. встановлювали конструкції покриття. Перекриття з заскленим дахом спиралося на металевий склепистий каркас. Його ефектна ажурна конструкція увійшла невід’ємною частиною в інтер’єрі Бессарабського ринку. З весни 1911 р. почалося внутрішнє опорядження будівлі. Скульптурне оздоблення виконали учні українського скульптора Федора Балавенського, що навчалися у Київському художньому училищі: Тетяна Руденко-Щелкан (декоративне панно на фасаді) і О. Теремець (горельєф «Селянин з волами» та декоративне зображення гусей на металевих воротах), Петро Сниткін (горельєф «Молочниця»). 4 березня 1912 р. закінчені монтажні роботи будівлі критого ринку оглянули члени міської думи.

За свідченнями Володимира Ясієвича, нова будівля являла собою величезну торговельну залу висотою у 30, 6 метрів і площею більше 3 тисяч квадратних метрів, перекриту тришарнірними арочними фермами прольотом 32 метри. «Зовні по периметру йде двоповерхова прибудова, в якій розташувалися окремі магазини, службові приміщення у готелі ринку. У підвалах обладнані холодильні камери. Торговельну залу добре освітлено скляним ліхтарем, верхнім і частково боковим світлом», – йдеться в його дослідженні «Архітектура України на рубежі XIX–XX століть».

«До складу будівлі ринку мали увійти 31 зовнішній магазин, ресторан і велика торговельна зала з 88 місцями для торгівлі м’ясом, салом, ковбасою; 88 місць – для збуту зелені і овочів, молочних продуктів, хліба; 27 місць для продажу риби», – додає Михайло Кальницький в статті «Дещо про Бессарабський ринок».

Новий «житель» Києва

Урочисте відкриття Бессарабського ринку відбулося у присутності «отців міста» 3 (16) липня 1912 року, на торжествах навіть співав церковний хор Софійського собору. На церемонії нікельовані ключі від воріт ринку були передані головою будівельної комісії міському голові І. М. Дьякову, а той вручив їх завідувачу базарним відділенням управи П. М. Плахову. На закінчення церемонії було оглянуто всю будівлю ринку і машинне відділення в підвалі, де були встановлені перші в Києві холодильники. Урочистості закінчилися о 2. 30 пополудні. З цього моменту ринок був оголошений відкритим. З тих пір і аж до нинішнього часу Бессарабка залишається найпопулярнішим місцем базарного торгу в столиці України. Бессарабський ринок одразу почав приносити Києву суттєві доходи: чистий прибуток складав 10 – 12 %, і на той час це була досить вагома рентабельність.

«За прилавками можна було бачити жінок у білих фартушках й кокетливо зав'язаних блакитних або червоних хустках поверх волосся; молоді люди німецького виду пили в кондитерській каву з молоком і читали закордонні газети; кучери в каракулевих ковпаках чи широких плескатих шапках, з віялоподібними бородами на грудях, в довгих блакитних або темно-зелених каптанах, оперезаних кольоровими шарфами, трималися непохитно і значно, як північні божества, на своїх невеликих дрожках, запряжених кіньми гарними», – поділиться згодом враженнями від відвідин Бессарабки французький письменник Віктор Тіссо

Що ж стосується стихійної торгівлі, яка процвітала на місці критого ринку до його спорудження, то її ятки переїхали на Басейну вулицю. «Бессарабський ринок був дорогим і пускали туди далеко не всіх, навіть просити милостиню там заборонялося. На Бессарабку ходили багаті люди. Широкі верстви населення скуповувалися на Басейній і на ринку, який був на місці сучасного Палацу спорту – там продукти були дешевшими. Ці торгові ряди знесли аж у 1950 – 60 роках», – розповідає києвознавець Віктор Киркевич.

Бессарабський ринок, 1912 рік.

З моменту відкриття Бессарабський ринок став осередком торгівлі у Києві і, незважаючи ні на які буремні події в історії, він продовжує своє функціонування.

Радянський період ринку

На початку 1920-х років Бессарабський ринок націоналізували більшовики. У магазинах торгували кооперативні організації. Працював він і в роки Громадянської війни. Дещо змінився лише фасад ринку – Архангела Михаїла і царську корону знищили як ідеологічно чужих. Натомість у святкові дні фасад Бессарабського ринку прикрашали лозунгами і портретами вождів.

Бессарабський ринок, 1920-і рр.

1930-го частину приміщень передали судово-медичній лабораторії наркомату охорони здоров'я. А от під час Голодомору 1932–1933 років на долю Бессарабського ринку випала страшна роль. У Київ, рятуючись від смерті, звідусіль щодня приходили напівживі люди і помирали на вулицях міста. Їхні тіла звозили до Бессарабського ринку і якийсь час зберігали в холодильних відділах, а потім доправляли до моргу і в остатню путь на братське кладовище на Дорогожичах.

Бессарабському ринку пощастило вижити під час Другої світової війни: його, на відміну від багатьох інших будівель на Хрещатику, не було ані зруйновано, ані скалічено. «Під час війни критий ринок на Бессарабці залишився неушкодженим – і там йшла торгівля. Ринки під час окупації взагалі процвітали, бо державної торгівлі майже не було. Німці ж офіційно дозволили приватну торгівлю, і «куркулі» привозили до Києва свої продукти. Тому Бессарабський ринок під час війни переживав своєрідний підйом», – розповідає Віктор Киркевич.

А вже в 1946 році поблизу з'явився пам'ятник Володимиру Леніну і ледве не став загрозою для Бессарабського ринку. За однією з легенд, нові керманічі міста переймалися тим, що виходить незручно: вождь пролетаріату фактично вказує на ринок. Історія показала, що Бессарабський ринок витримав лихоліття, злети і падіння, а от пам'ятника Леніну в Києві з 2013 року більше немає.

У 1960-і роки ринок реконструювали, але дбайливо і до наших днів він дожив, зберігшись майже без змін. Бессарабський ринок продовжував постачати киянам продукти харчування. За даними 1969 року, у будівлі Бессарабського ринку розміщувалися: готель «Колгоспний», їдальня, фірми «Сервіс» і «Радість», Укроптбакалія, Галантерейторг, Скупторг, Хлібторг, 2-й трест їдалень. У кімнатах на другому поверсі ще проживало 8 родин.

У роки радянського дефіциту ринок був чи не оазою: у порівнянні з порожніми прилавками державних магазинів тут від достатку товарів паморочилося в голові. Втім, і ціни на Бессарабці завжди «кусалися» – ринок виправдував своє «елітне» призначення.

У 1970-ті роки ринок ледь не перепрофілювати у великий гастроном, художню галерею, торговельний пасаж з бутиками чи готель заради збільшення корисної площі. Навіть планували зробити надбудову, проте минулося. Постановою Ради Міністрів УРСР від 06. 09. 1979 р. № 442 ринок визнаний пам'яткою національного значення за охоронним номером № 899.

Бессарабський ринок з висоти пташиного польоту, 1970-і рр.

Бессарабський ринок, 1982 рік.

Під час великої реконструкції Бессарабки кінця 1990-х – початку 2000-х було прокладено нову вулицю П. Скоропадського, влаштовано підземні торговельні центри та мережу підземних переходів і знищено бульвар. У 2001 році біля ринку було споруджено підземний торговельний комплекс «Метроград», що спричинив згубний вплив на будівлю Бессарабського ринку.

Ринок у наші дні

Сьогодні будівля ринку є комунальною власністю й належить Комунальному підприємству (КП) – «Бессарабський ринок».

Бессарабська площа розташована між Хрещатиком, бульваром Шевченка, Великою Васильківською, Крутим узвозом і Басейною. Навколо Бессарабського ринку сходяться три автомагістралі, навколо неї утворилася транспортна розв'язка без інклюзивності для інших учасників дорожнього руху.

Сама ж Бессарабка продовжує радувати киян своїми їствами і широчезним вибором продуктів.

Бессарабський проїзд у Києві закрили для авто

До повномасштабного нападу РФ на Бессарабку збирались реставрувати. З 2015 року до 2022 року на Бессарабському ринку провели відновлювальні роботи фасаду будівлі, замінили покрівельні частини даху. 2021 року у будівлі поліпшили торговельні місця, облаштували місця для фаст-фудів. Після вторгнення країни-агресорки ринок ненадовго припиняв роботу. Зараз він працює у звичному режимі.

Бессарабський ринок, 2022 рік

Архітектура

Бессарабський критий ринок вважається однією з кращих у Києві пам'яток раціонального модерну.

Композиція споруди симетрична, вирішена поєднанням розташованого в центрі домінуючого об'єму головної торговельної зали і двоповерхового об'єму, що охоплює його по периметру. В архітектурі чітко втілено планово-функціональну логіку й раціонально-художні властивості матеріалів та конструкцій, які виявились основними художніми засобами її архітектурної виразності.

Прикметним став відхід від застосування в архітектурі споруди історичних стильових форм. Використані художні можливості нових матеріалів, зокрема, металу. Яскравим відображенням віяння доби є включення до архітектури фасадів металевих перемичок вітрин та вікон, випусків анкерів, ліхтариків тощо. Велике значення в архітектурі фасадів мають двоповерхові вітринні вікна, що

займають майже всю їх поверхню, перериваючись лише в місцях входів, які, напроти, підкреслено вмонтовані в масивні стіни.

Звертають на себе увагу дві башточки, що акцентують лівий і правий фланги будови. Вони розташовані там не лише для пропорційної необхідності. В одній з них розмістили бак для води, в іншій – компресор для технічних потреб ринку.

Мистецької виразності фасадів досягнуто за допомогою скульптурного декору у стилістиці українського народного мистецтва, який на тлі раціоналізму архітектурних засобів трактується реалістично, акцентуючи лише важливі в композиційному сенсі ділянки стін.

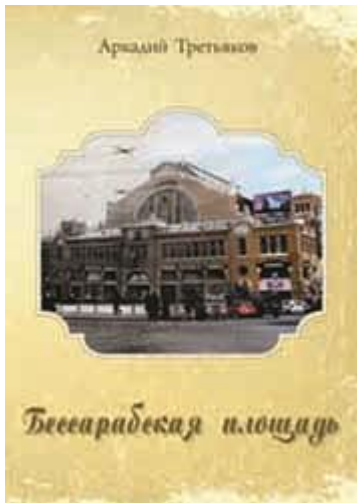

За матеріалами сайтів :

<https://bessarabskiy-rynok.com.ua/istoriya/>

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B1%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%

Детальніше у виданнях :

1. **Третьяков, А. Бессарабская площадь** / Аркадий Третьяков. – Киев : [Имидж Принт], 2013. – 171 с. : ил., фото.

Книга розповідає про історію формування та забудови Бессарабської площі, що виникла в першій половині XIX століття. Особливе місце відведено центральній споруді на площі – Бессарабському ринку.

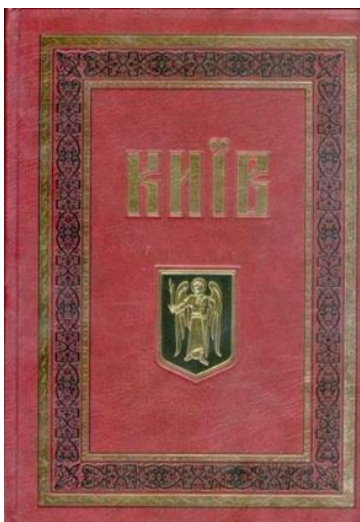
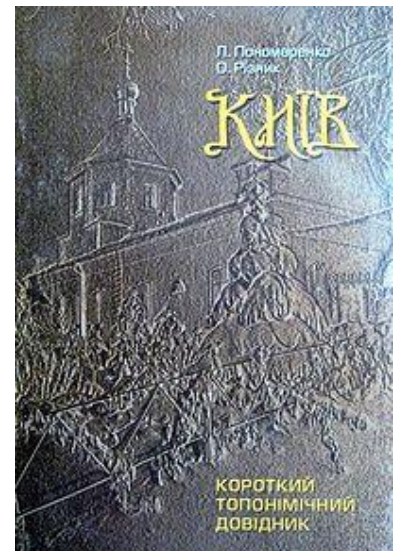

2. **Бессарабка. Бессарабська біржа** / Л. Пономаренко, О. Різник // Київ : короткий топонімічний довідник. – Київ, 2003. – С. 8–9.

Про Бессарабський критий ринок, збудований у 1910 – 1912 рр.

Читати онлайн :

http://tram.mashke.org/files/AMY/books/Kiev_toponim_2003.pdf

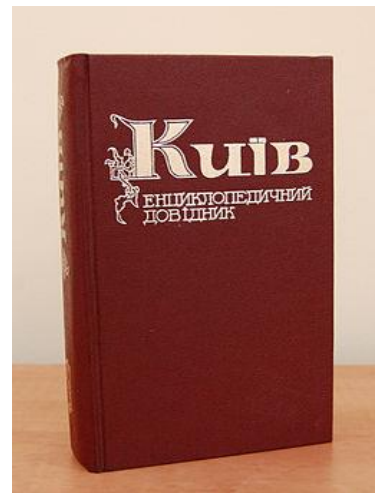

3. ***Бессарабська площа** // Київ : історико-біографічний енциклопедичний довідник. – Київ, 2007. – С. 168–170 : фото.

Про історію однієї з найбільших площ Києва з критим ринком.

4. *Бессарабський критий ринок // Київ : енциклопедичний довідник / за ред. А. В. Кудрицького. – Київ, 1981. – С. 62 : іл.

Про ринок в стилі українського модерну та його скульптурне оформлення.

5. *Бессарабський ринок [Образотворчий матеріал] : фото // Київ вчора і сьогодні : фотоальбом. – Мюнхен, 2002. – С. 68–69.

Фото Бессарабського ринку 1914 та 2000 рр.

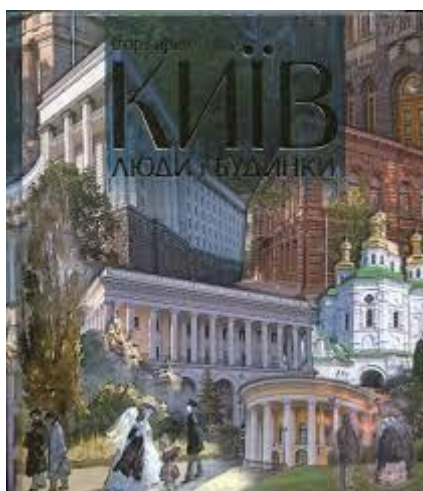
6. Маслоков, А. Від Банкової до Бессарабки / А. Маслоков, М. Ганцева // Київ в стилі модерн. – Київ, 2015. – С. 7 : іл.

Про Бессарабський ринок, збудований у стилі українського модерну.

7. * Бессарабська площа / Михайло Рибаків // Хрещатик відомий і невідомий : краєзнавчі нариси / Михайло Рибаків. – Київ, 2003. – С. 60–61 : фото.

Про походження назви Бессарабська площа та історію її облаштування. Вміщено фото Бессарабського ринку на Бессарабській площі 1910 року.

8. Гирич, І. Критий Бессарабський ринок / Ігор Гирич // Київ. Люди і будинки / Ігор Гирич. – Київ, 2015. – С. 174–175 : фото.

Про будівництво та облаштування Бессарабського критого ринку, останньої споруди, якою закінчується Хрещатик.

Будували ринок за конкурсним проєстом варшавського архітектора Г. Гая. Будівельними роботами керував інженер-архітектор М. Бобрусів. Мистецьке оформлення виконували учні скульптурної майстерні Ф. Балавенського.

9. Киевские Бродские / В. Ковалинський // Меценаты Киева / В. Ковалинський. – 2-е изд., испр. и доп. – Киев, 1998. – С. 231–235.

Про роль відомого цукрозаводчика, мецената, купця 1-ї гільдії Лазаря Бродського (1848 – 1904) у будівництві Бессарабського ринку в Києві.

10. * Третьяков, А. Купці в соціокультурному просторі Києва 1871–1920 років / Аркадій Третьяков // Киевские купцы : науч.-попул. изд. / Аркадий Третьяков. – Киев, 2020. – С. 36–37.

Про заповіт цукрового магната Лазаря Бродського, на кошти якого збудовано грандіозний на ті часи Бессарабський ринок (1912).

11. Ясевич, В. Е. Магазины, крытые рынки, выставки / В. Е. Ясевич // Архитектура Украины на рубеже XIX–XX веков : моногр. / В. Е. Ясевич. – Киев, 1988. – С. 76–79, 162–163 : ил.

Про історію будівництва та роль будівлі Бессарабського критого ринку в розвитку раціоналістичного напрямлення в архітектурі першої половини XX століття.

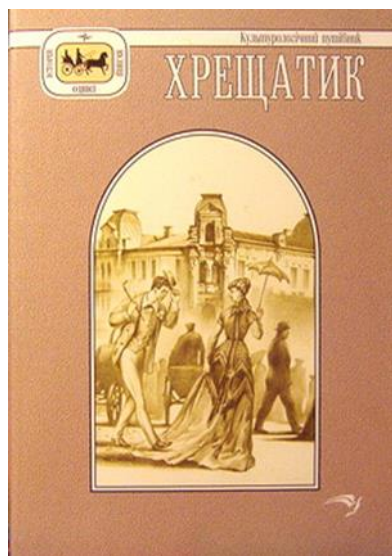
12. Скібіцька, Т. Основні напрями розвитку стилю пізнього етапу : 1907–1914 / Тетяна Скібіцька ; авт. вступ. ст. Г. С. Духовичний // Київський архітектурний модерн (1900–1910-і роки). – Львів, 2011. – С. 88–92 : іл.

Про проєкт Бессарабського критого ринку в Києві варшав'янина Г. Гая, особливості його архітектури та роль будівлі для розвитку київського архітектурного модерну. Особливу увагу відведено декоративній скульптурі та художньому металу побутового й анімалістичного жанру в деталях фасаду ринку. Нижче вміщені ілюстрації з книги.

«Гуси в леті» О. Теремця

«Селянин з волами» О. Теремця та
«Молочниця» П. Сниткіна

13.* Чепелик, В. Славний форум столиці України / Віктор Чепелик // Хрещатик : культурологічний путівник. – Київ, 1997. – С. 41–42 : іл.

Про твір варшавського архітектора Г. Гая – Бессарабський критий ринок в м. Києві.

14. *Третьяков, А. Бессарабська площа та Бессарабський ринок / Аркадій Третьяков // Старий Хрещатик і його домовласники / Аркадій Третьяков ; ред. В. Карпенко. – Киев, 2019. – С. 302–306 : ил., портр.

Про історію зведення критого ринку на Бессарабській площі в Києві.

15. Шероцький, К. В. Крещатик, Липки, Новое строение и окрестности / К. В. Шероцький // Київ : путівник. – репринт. вид. 1917 р. / К. В. Шероцький. – Київ, 2020. – С. 331–332 : іл.

Розташування Бессарабського ринку.

16. Кальницький, М. Здание Бессарабского рынка появилось благодаря щедрости одного [Л. И. Бродского] и находчивости другого [А. И. Гольденберга] / Михаил Кальницкий // Киевские ведомости. – 1994. – 14 мая. – С.16.

17. Кальницкий, М. «Сахарный король» Лазарь Бродский завещал в пользу Киева полмиллиона рублей на Крытый рынок : спустя 105 лет после открытия Бессарабского рынка столичная власть начала его реставрацию / Михаил Кальницкий // Факты и комментарии. – 2018. – 19–25 апреля (№ 16). – С. 7 : фото.

На другому поверсі будівлі планували розмістити публічну бібліотеку. Відсоток від заповіданих грошей муніципалітет мав виплачувати благодійним організаціям. Зображення архистратига Михаїла на головному фасаді видалили за радянських часів.

18. Ли, К. Бессарабке двести лет. Но официально главному рынку столицы исполнилось только девяносто / К. Ли // Комсомольская правда в Украине. – 2002. – 23 лип. (№ 130). – С. 19 : фото.

Історія Бессарабського ринку.

19. Майба, Л. Оновлення Бессарабського ринку / Л. Майба // Київська правда. – 1962. – 16 груд. – С. 4.

20. Мельничук, Г. Бессарабський ринок : он пришел сюда с Майдана / Григорий Мельничук // Газета по-киевски. – 2010. – 30 июля (№ 141). – С. 19 : ил.

21. Осипчук, И. «Знаменитый Бессарабський рынок в Киеве построили за полмиллиона царских рублей, которые для этого завещал сахарозаводчик Лазарь Бродский» : ровно 110 лет назад ушел из жизни один из богатейших людей дореволюционного Киева : интервью М. Кальницького / Игорь Осипчук // Факты и комментарии. – 2014. – 8 окт. (№ 181). – С. 10 : фото.

У бесіді з киевознавцем Михайлом Кальницьким йдеться про легендарного промисловця і мецената Лазаря Бродського, коштом якого було зведено ряд корпусів єврейської лікарні, Хоральну синагогу. Окрім цього він був одним із ініціаторів і спонсорів побудови Київського політехнічного інституту та багатьох інших відомих сьогодні об'єктів столиці, зокрема Бессарабського ринку.

22. Пам'ятка українського модерну в центрі Києва // Хрещатик. – 2002. – 5 лип. (№ 97). – С. 6.

90 років Бессарабському ринку в Києві, спорудженому за проектом архітектора Г. Гая в 1908 – 1912 роках у стилі українського модерну.

23. Перунова, Н. Бессарабський крытый рынок в Киеве / Н. Перунова // Архитектура Украины. – 1991. – № 2. – С. 40–42 : фото.

З історії будівництва знаменитого ринку.

24. Редька, Г. Бессарабка вчить англійську : «Вечірка» дізнавалася, чим живе сьогодні головна вулиця міста та якою постає перед киянами й туристами / Ганна Редька // Вечірній Київ. – 2015. – 23 лип. (№ 29). – С. 6 : фото.

25. Хрещатик 1913 року – прогулянка вулицею, яку ми не знаємо : у музеї історії Києва мешканці столиці та гості мають нагоду потрапити на унікальну екскурсію у форматі віртуальної реальності, присвячену головній вулиці нашого міста Хрещатику // Хрещатик. – 2021. – 20 серп. (№ 36). – С. 4 : фото.

Завдяки сучасним цифровим технологіям відвідувачі музею, одягнувши VR-окуляри, протягом 17 хвилин можуть зануритися у минуле й відчутти неймовірну атмосферу нашого міста початку ХХ століття та «побувати» на Бессарабському критому ринку.

26. Цюпа, Ю. Монета на щастя / Юрій Цюпа // Хрещатик. – 1994. – 11 трав. – С. 7.

З історії Бессарабської площі та Бессарабського ринку.

Інтернет-джерела:

Бессарабка : сто років без зміни фаху [Електронний ресурс]. – 2012. – 17 лип. // Інтересний Київ : [сайт]. – Режим доступу : <https://www.interesniy.kiev.ua/ru/bessarabka-sto-rokiv-bez-zmini-fahu/>. – (перевірено 12. 07. 2022 р.). – Назва з екрану.

Бессарабський критий ринок (Бессарабка) (м. Київ) : карта, фото, опис [Електронний ресурс] // Дримба : [сайт]. – 2005–2022. – Режим доступу : <https://drymba.com/uk/1047611-bessarabskyy-krytyy-rynok-bessarabka-kyiv>. – (перевірено 13. 07. 2022 р.). – Назва з екрану.

Бессарабський ринок : 110 років [Електронний ресурс] / фото Олексія Самсонова. – 2022. – 15 лип. // Київська міська рада. Київська міська державна адміністрація : офіційний портал Києва. – Режим доступу : https://kyivcity.gov.ua/photo/bessarabskiy_rinok/. – (перевірено 11. 07. 2022 р.). – Назва з екрану.

Бессарабському ринку 110 років – історичні фото [Електронний ресурс]. – 2022. – 16 лип. // Gazeta.ua : [сайт]. – Режим доступу : <https://gazeta.ua/articles/culture/bessarabskomu-rinku-110-rokiv-istorichni-foto/1101141>. – (перевірено 13. 07. 2022 р.). – Назва з екрану.

Годован, Ю. Журналисты показали реальные цены на Бессарабском рынке и узнали, что там покупает Тищенко [Електронний ресурс]. – 2021. – 27 жовт. // УНІАН : інформ. агенство. – Режим доступу : <https://www.unian.net/politics/zhurnalisty-pokazali-realnye-ceny-na-bessarabskom-rynke-i-uznali-chto-tam-pokupaet-tishchenko-foto-novosti-ukraina-11589589.html>. – (перевірено 11. 07. 2022 р.). – Назва з екрану.

Історична довідка про Бессарабський ринок [Електронний ресурс]. – 2013. – 25 лип. // Бессарабський ринок : [офіційний сайт]. – Режим доступу : <https://web.archive.org/web/20130725113753/http://bessarabka.net/bessarabskyj-rynok/istorychni-materialy/2-istorychna-dovidka-pro-bessarabskyj-rynok.html>. – (перевірено 13.07. 2022 р.). – Назва з екрану.

Кое-что о Бессарабском рынке [Електронний ресурс] // Інтересний Київ : [сайт]. – Режим доступу: <https://www.interesniy.kiev.ua/ru/koe-chto-o-bessarabskom-ryinke/>. – (перевірено 13. 07. 2022 р.). – Назва з екрану.

Костюк, І. Бессарабку знову пропонують зробити пішохідною : як і для чого це робити? [Електронний ресурс] / Ірина Костюк. – 2021. – 10 берез. // The Village Україна : [сайт]. – Режим доступу : <https://www.the-village.com.ua/village/city/public-space/308695-bessarabka-public-square-2021>. – (перевірено 13. 07. 2022 р.). – Назва з екрану.

Литвинова, Н. Торговля по-бессарабски [Електронний ресурс]. – 2012. – 23 лип. // Наш Київ : [сайт]. – Режим доступу: <https://nashkiiev.ua/news/torgovlya-po-bessarabski>. – (перевірено 11. 07. 2022 р.). – Назва з екрану.

Марченко, М. Бессарабський ринок переходить на систему zero waste [Електронний ресурс] / Марченко Марина . – 2022. – 15 лют. // Коментарі : [сайт]. – Режим доступу : <https://kyiv.comments.ua/ua/news/society/developments/7766-bessarabskiy-rinok-perehodit-na-sistemu-zero-waste.html>. – (перевірено 13.07. 2022 р.). – Назва з екрану.

Ніжинська, Т. Історія Бессарабського ринку в ролях / Тетяна Ніжинська [Електронний ресурс]. – 2020. – 18 лип. // BIG Kyiv : [сайт]. – Режим доступу : <https://bigkyiv.com.ua/istoriya-bessarabskogo-rynku-v-rolyah/>. – (перевірено 12. 07. 2022 р.). – Назва з екрану.

С трамваями и амфітеатром : как может выглядеть обновленная Бессарабская площадь [Електронний ресурс] // Наш Київ : [сайт]. – Режим доступу: <https://nashkiiev.ua/news/s-tramvayami-i-amfiteatrom-kak-mozhet-vyglyadet-obnovlennaya-bessarabskaya-ploschad>. – (перевірено 12. 07. 2022 р.). – Назва з екрану.

Топ-7 фактів про Бессарабку : ринок-легенда [Електронний ресурс]. – 2020. – 14 серп. // Kyiv Maps – 2017 – 2021 : [блог]. – Режим доступу : <https://kyivmaps.com/ua/blog/rinok-legenda-top-faktiv-pro-bessarabku>. – (перевірено 13. 07. 2022 р.). – Назва з екрану.

Цалик, С. Пасаж, лазні і Бессарабка – шопінг у Києві 100 років тому [Електронний ресурс] / Станіслав Цалик. – 2019. – 7 груд. // BBC NEWS Україна : [сайт]. – Режим доступу : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50605835>. – (перевірено 13. 07. 2022 р.). – Назва з екрану.

Чернов, И. Деревянные прилавки и большой фудкорт : как реконструируют Бессарабский рынок [Электронный ресурс] / Иван Чернов. – 2021. – 7 лип. // VGORODE : [сайт]. – Режим доступу: https://kiev.vgorode.ua/news/transport_y_ynfrastruktura/a1169607-bassarabskij-rynok-obnovjat-kohda-nachnetsja-rekonstruktsija-i-hto-tam-sdelajut. – (перевірено 13. 07. 2022 р.). – Назва з екрану.

Юрченко, О. Реконструкция Бессарабки в Киеве : на что потратят 5, 5 миллионов гривен и как выглядит рынок сейчас [Электронный ресурс] / Оксана Юрченко, фото Глеб Пархомец. – 2018. – 8 серп. // Київ. Інформатор : [сайт]. – Режим доступу: <https://kiev.informator.ua/2018/08/08/rekonstruktsiya-bessarabki-v-kieve-na-cho-potratyat-5-5-millionov-griven-i-kak-vyglyadit-rynok-sejchas/>. – (перевірено 13. 07. 2022 р.). – Назва з екрану.

Яким може стати Бессарабський ринок [Електронний ресурс] . – 2015. – 24 листоп. // DreamKyiv : [сайт]. – Режим доступу : <http://dreamkyiv.com/yakym-mozhe-staty-bessarabskyj-rynok/>. – (перевірено 13. 07. 2022 р.). – Назва з екрану.

Зміст:

Від укладача	3
Історія місцевості	4
Торгова площа.....	4
Заповіт Бродського	6
Польський батько київської Бессарабки	7
Конструктивно, велично, з розмахом	7
Новий «житель» Києва	9
Радянський період ринку	10
Ринок у наші дні	13
Архітектура	14
Детальніше у виданнях	16
Інтернет-джерела	25